

Pleidooi voor de rechten van de vrouw

De manier waarop wij nu naar de werkelijkheid kijken, is grotendeels gevormd in de tijd van de Verlichting. Dat was een tijd waarin er met een nieuwe, moedige blik naar de wereld werd gekeken en waarin grote maatschappelijke en politieke veranderingen werden bewerkstelligd. Het denken van de Verlichtingsfilosofen is nog altijd zeer actueel. Bovendien beschikten ze veelal over een messcherpe pen. Het blijft ook een literair genoegen om ze te lezen.

Jabik Veenbaas en Uitgeverij Wereldbibliotheek ontsluiten filosofische en literaire parels uit die periode in uitstekende vertalingen en prachtige uitgaven. Zo zullen onder meer nog verschijnen: Thomas Paine, *De rechten van de mens*; Edmund Burke, *Gedachten over de revolutie in Frankrijk* en Jean le Rond d'Alembert, *Inleiding tot de Encyclopedie*. Reeds is verschenen: Julien Offray de Lamettrie, *Het geluk*.

Mary Wollstonecraft

Pleidooi voor de rechten van de vrouw

Vertaald en bezorgd
door Willem Visser

Inleiding door Jabik Veenbaas

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectbeurs
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *A Vindication of the Rights of Woman*

© Nederlandse vertaling Willem Visser 2017

© Inleiding Jabik Veenbaas 2017

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Bureau Beck

NUR 730

ISBN 978 90 284 2701 3

www.wereldbibliotheek.nl

Inhoud

Inleiding door Jabik Veenbaas	7
Opdracht	25
Voorbericht	33
Inleiding	35
1 Beschouwing over de rechten van de mens en daarmee samenhangende plichten	43
2 Over de gangbare mening inzake de aard van een sekse	57
3 Hetzelfde onderwerp, vervolg	91
4 Opmerkingen over de staat van achterlijkheid waarin de vrouw zich door diverse oorzaken bevindt	117
5 Kritiek op enkele schrijvers die vrouwen onderwerp maakten van een medelijden dat grenst aan minachting	164
6 De invloed van vroege associaties van ideeën op het karakter	233

7	Eerbaarheid beschouwd in algemene zin en niet als een deugd die is voorbehouden aan een sekse	245
8	De moraliteit, ondermijnd door met sekse samenhangende opvattingen over het belang van een goede reputatie	265
9	De schadelijke gevolgen van de kunstmatige onderscheidingen in de maatschappij	283
10	Ouderliefde	302
11	De plicht jegens de ouders	307
12	Over nationaal onderwijs	316
13	Enkele voorbeelden van de dwaasheid die het gevolg is van de onwetendheid van de vrouw; met afsluitende beschouwingen over de morele verbetering die men natuurlijkerwijs kan verwachten van een revolutie in de zeden van de vrouw	357
	Verantwoording	389
	Geraadpleegde literatuur	391
	Noten	393

Inleiding

DOOR JABIK VEENBAAS

Mary Wollstonecraft: de oermoeder van het feminisme

Dat het tijdperk van de Verlichting van grote betekenis is geweest voor de emancipatie van de vrouw, staat buiten kijf. Al vanaf de eerste helft van de achttiende eeuw begonnen vrouwen een bijzondere rol te spelen in de roman. Die trend hield verband met een maatschappelijke ontwikkeling, namelijk met de opkomst van de burgerij, de niet-adellijke middenklasse, die zich ook in geestelijke zin ontwikkelde en behoefte kreeg aan boeken waarin haar nieuwe zelfbewustzijn tot uiting kwam. Uit die boeken blijkt zonneklaar dat dit zelfbewustzijn de bestaande verhoudingen aantastte. Een terugkerend thema is de liefde tussen de verschillende standen en klassen: de rijke meester wordt verliefd op het dienstmeisje, de burgerman op de freule, en de roman beschrijft dan de problemen die uit zo'n liefde voortvloeien.

De sentimentele roman was geboren, de voorloper van de moderne realistische roman. Aanvankelijk kreeg die vooral de vorm van de brievenroman. De belangrijkste exponenten van het genre waren Samuel Richardson en Jean-Jacques Rousseau; de laatste keek de kunst af van de eerste. Richardson schreef twee romans met een vrouwen naam in de titel,

Pamela, or Virtue Rewarded en *Clarissa*, Rousseau één, *Julie*. Het waren drie enorme bestsellers, die door heel Europa werden gelezen. *Julie, of Julie ou la nouvelle Heloise*, zoals het boek doorgaans wordt genoemd, is vermoedelijk het meest invloedrijke boek uit de hele achttiende eeuw.

Richardsons heldinnen: het lijken toonbeelden van deugzaamheid, kuisheid en bescheidenheid, die belaagd worden door lichtzinnige heren van stand. Pamela, de heldin uit zijn eerste boek, is een mooi, jong meisje dat een dienstbetrekking verwerft bij een rijke familie. De zoon des huizes, Mr. B., krijgt zin in het lekkere ding en probeert haar te verleiden. Maar de keurige Pamela geeft zich niet gewonnen. In *Clarissa* wordt de rijkard Lovelace verliefd op het arme burgermeisje Clarissa. Hij maakt hardnekkig jacht op haar maagdelijkheid. Maar ook hij weet het preutse bastion niet te slechten.

Intussen geven de dames echter blijk van pittige ambitie. Ze willen trouwen met hun fijne heren en Richardson doet erg zijn best om de lezer duidelijk te maken dat ze dat verdienen. Pamela weet haar kuisheid te bewaren, zelfs als ze iets voor haar rijke meneer begint te voelen, en uiteindelijk leidt dat ertoe dat die haar een huwelijksaanzoek doet. Pamela zegt ja, en in het tweede deel wordt ons het huiselijk geluk van de twee voorgeschoteld. In *Clarissa* is de afloop dramatischer, omdat Lovelace Clarissa weet te overmeesteren en te 'onteren'. Clarissa weigert daarom met hem te trouwen, hoewel ze van hem houdt. Het arme schaap teert weg van schaamte en verdriet.

Maar net als Pamela is zij de morele overwinnaar. Bij al hun bescheidenheid tonen deze vrouwen een fier gevoel van eigenwaarde en daarmee belichamen ze een belofte.

Bij Rousseau treedt het emancipatiemotief nadrukkelijker op de voorgrond. In het in dialoogvorm gegoten voorwoord bij *Julie*, bijvoorbeeld, spreekt het personage R., dat we mogen identificeren met Rousseau, zich fel uit tegen de manier waarop de samenleving omgaat met de huwbare vrouw. Hij haalt uit naar de ‘tirannie van de vaders’ en naar de gedwongen huwelijken die vrouwen vaak voor het leven ongelukkig maken en hen bovendien zedelijk bederven, omdat ze hen dwingen tot hypocrisie en overspel. Ook in *Émile*, zijn opvoedingsboek, dat ruim een half jaar na *Julie* verscheen, stelt Rousseau dat Sophie, de vrouwelijke tegenhanger van *Émile*, zelf haar huwelijkspartner moet kunnen kiezen.

En Rousseau pleit in meer opzichten voor grotere vrijheid voor vrouwen. Zowel in *Julie* als in *Émile* levert hij bijvoorbeeld kritiek op strenge christenen die vrouwen zingen en dansen verbieden, en verklaart hij dat meisjes alleen maar gezond en sterk kunnen worden als ze net als jongens kunnen ravotten en buiten spelen. Als Julie en Wolmar getrouwd zijn, organiseren ze ’s winters op zondagen feestjes voor het personeel en de burens, en steevast komt Julie dan even langs, onder meer om zelf eens een dansje te wagen.

Ook Julie en Sophie vertegenwoordigden een stap vooruit in de ontwikkeling van de vrouw.

Toch boekt de vrouw bij Rousseau uiteindelijk maar beperkte winst. Hij benadrukt namelijk voortdurend dat man en vrouw van nature volstrekt van elkaar verschillen. Dat leert ons niet alleen de alledaagse observatie, meent Rousseau, maar ook het verre verleden en de situatie bij de nog bestaande natuervolkeren. Vrouwen zijn van nature ondergeschikt aan de man. Zo hebben ze totaal geen aanleg voor

het bestuderen van abstracte waarheden en dus voor kennisverwerving in het algemeen. Ook voor de politiek deugen ze niet. Ze moeten zich houden bij het gevoel, de zedelijkheid en het praktische leven. Daar ligt hun kracht. Vrouwen kunnen de principes toepassen die door mannen worden bedacht, en dan met name op moreel terrein. Ze zijn de morele toezichhouders voor de man.

Vandaar ook dat Julie bij haar vrienden bekend staat als 'la prêcheuse', de zedenpreekster. Die benaming is bepaald geen overdrijving. Julie is een vreselijke kwezel, die voortdurend ellenlange sermoenen afsteekt tegen haar minnaar.

De in- en in-zedige heldinnen van Richardson en Rousseau werden door velen bewonderd, maar ook duchtig geparodieerd. Henry Fielding stak de draak met Richardsons Pamela in zijn roman *Shamela*, waarin de heldin handig gebruikmaakt van haar kuise charmes om een goed gevulde geldbuidel in de wacht te slepen. Ook markies de Sade zag zijn kans schoon. In een van zijn grote romans verkoopt hij de zedige nufjes van Richardson en Rousseau al meteen in de titel een draai om de oren. *Juliette, of de voorspoed van de ondeugd*, heet het boek. Wordt bij Pamela en Julie de deugd beloond, hier gedijen kwade wil en misdaad. Juliette, letterlijk 'de kleine Julie', is een wellustig karonje, een vrouw die voor niets terugdeinst om aan haar seksuele gerief te komen en in weelde te baden.

Dat ook de valse heldinnen van Sade emancipatorische betekenis hebben, staat buiten kijf: ze zijn hondsbrutaal geworden. Toch dwingt Sade ze weer in een nieuw keurslijf. 'Het is de bestemming van een vrouw om als een teef te zijn of een wolvin;' verklaart Madame de Saint-Ange, de per-

verse opvoedster uit *De slaapkamerfilosofen*: 'ze moet toebehoren aan iedereen die haar wil hebben.'

De achttiende-eeuwse romans fungeerden in feite als laboratoria waarin werd geëxperimenteerd met de positie van de vrouw. De experimenten werden echter uitsluitend door mannen bedreven, die zo hun eigen belangen hadden bij de uitkomst. Veelzeggend zijn de drie beschouwingen die Choderlos de Laclos schreef over het onderwijs voor de vrouw en die doorgaans gebundeld worden onder de titel *Des femmes et de leur éducation*. In de eerste van de drie, die een jaar na zijn beroemde roman *Les liaisons dangereuses* ontstond, merkt hij op dat vrouwen zich in een toestand van slavernij bevinden die te vergelijken is met die van de slaven in de koloniën. Daaruit trekt hij vervolgens echter de vreemde conclusie dat het hoogst onwenselijk is om vrouwen goed en gelijkwaardig onderwijs te geven, omdat hun emancipatie de samenleving totaal zou ontwrichten.

De deftige freules

Het werd natuurlijk hoog tijd dat de vrouwen zich er zelf mee gingen bemoeien. En gedurende de tweede helft van de eeuw deden ze dat gelukkig in toenemende mate. Aanvankelijk waren het vooral de Franse dames uit de hogere kringen die hun mondje roerden, de welopgevoede baronessen en markiezinnen. Dames als Madame d'Épinay, Madame Geoffrin en Madame de Staël, die een salon voerden en daar converseerden met de fine fleur van het Franse intellect.

Sommigen van hen begonnen zelf te schrijven. Het eerste genre dat ze veroverden was dat van de roman. De roman die

al door vrouwelijke personages was veroverd en die ze daarom met rode oortjes lazen.

Vrijwel alle vrouwen die in de laatste decennia van de achttiende eeuw een rol van betekenis speelden, waren gek op het werk van Rousseau. Allemaal kenden ze Julie en Sophie, zijn vrouwelijke heldinnen, allemaal hadden ze een mening over die twee. Hun bewondering paarde zich daarbij overigens ook aan kritiek. Dat was bijvoorbeeld het geval bij Belle van Zuylen. Zij was geweldig onder de indruk van Rousseau, maar besepte donders goed dat zijzelf niet voldeed aan het beeld dat hij schetste van de ideale vrouw. Dat blijkt wel uit het gedichtje dat ze in 1764 aan James Boswell stuurde toen die haar om toestemming vroeg om wat teksten van haar aan de beroemde filosoof te laten lezen. Haar verzen en filosofie zouden haar, zo dichtte ze:

[...] Bij Rousseau in ongenade doen vallen.
Tegen iedereen die hij maar zag,
Zou hij schreeuwen: Nee,
Zo is mijn Sophie niet,
Een meisje dat boekjes schrijft en brieven,
Maar geen manchetten of tressen borduurt [...]

Adellijke kopstukken als De Staël en Van Zuylen hebben veel voor de emancipatie van de vrouw betekend. Toch misten ze het vermogen om een echte doorbraak te forceren. Dat kwam vermoedelijk doordat ze het betrekkelijk goed hadden. Ze kregen een verfijnde opvoeding, al was die dan ook uitsluitend op de zogenaamde vrouwelijke deugden afgestemd. Ze leerden musiceren, schilderen en schrijven en ze konden

romans lezen zoveel ze wilden. Natuurlijk, ze voelden hun principiële afhankelijkheid, met name als het aankwam op de keuze van de huwelijkspartner, maar uiteindelijk schikten ze zich toch vaak in hun lot. Hun kooien waren voorzien van weelderige kussens.

Meer dan hun lief was leken ze op Julie, de vrouw die met haar huisonderwijzer wilde trouwen maar dat niet mocht van haar vader.

Kijk maar eens naar Belle van Zuylen, die, zoals we in haar biografie kunnen lezen, heen en weer zwalkte tussen de Scylla van een gefrustreerd en uitzichtloos celibatair vegeteren bij haar familie, waarin langzaam maar zeker alles wat vitaal in haar was, zou worden geatrofieerd, en de Charybdis van een willekeurig huwelijk zonder liefde, met een van die vreemde pretendentes die haar niet kenden, die zij niet kende, en die alleen geïnteresseerd waren in haar afkomst, haar stand, haar bruidsschat. En die toen maar trouwde met de door en door fatsoenlijke Charrière, van wie ze eigenlijk niet genoeg hield, zodat ze zoetjesaan wegwijnde. 'Ik heb niet gedacht dat men zijn eigen lot in handen hield, ik heb geen al te hoge dunk van mijzelf gehad,' schreef ze aan het eind van haar leven aan Benjamin Constant, en dat fatalisme was niet alleen een kwestie van karakter. Ook haar romanheldinnen Caliste en Cécile hebben het lot niet in eigen hand en raken klem tussen de raderen van de maatschappelijke molen.

Toen het er echt op aankwam, in de jaren na 1789 in Parijs, toen er verenigingen van volkswomen opkwamen die ijverden voor politieke invloed, bleven aristocratische grootheden als Madame de Staël en Madame de Genlis aan

de zijlijn staan. Ze gispten de rauwe toon die ze waarnamen bij *citoyennes* als Olympe de Gouges en Théroigne de Méricourt en wensten zich niet met die viswijven te encanailleren.

De deftige freules hadden te veel te verliezen.

Mary Wollstonecraft

Het belangrijkste pleidooi voor vrouwenrechten uit de tijd der Verlichting zou dan ook niet geschreven worden door een verwende barones, maar door een vrouw die opgroeide in een Engels burgergezin en in haar jeugd harde klappen opliep. Mary Wollstonecraft heette ze. Ze werd geboren in 1759 en was de dochter van een zakdoekwever die een flinke som geld erfde van zijn vader, maar zijn gezin in de problemen bracht door zijn losse handen en zijn drankzucht en doordat hij steeds weer probeerde om zelf een boerenbedrijf te beginnen, terwijl het hem ten enenmale aan aanleg daarvoor ontbrak.

De kleine Mary was een wildzang, een meisje dat met de jongens stoeide. Maar ze moest al snel ondervinden dat er voor haar andere wetten golden dan voor haar kameraadjes. Terwijl haar broer Ned, een jaar ouder dan zijzelf, naar een deftige *grammar school* werd gestuurd en werd voorbestemd voor de rechtenstudie, leerde zij amper meer dan lezen en schrijven op een eenvoudig dagschooltje. Toen hun vermogende grootvader van vaderskant stierf, liet hij Ned een groot bedrag na en zijn zusters helemaal niets. Nadat Ned zijn opleiding had voltooid, trad hij in dienst bij een jurist, en als hij dan in de weekenden thuiskwam, schepte hij er behagen in om over de andere kinderen te bazen en Mary te treiteren en te vernederen.

De begaafde jongedame begon te dromen van een zelfstandig bestaan en probeerde de beperkte mogelijkheden die voor een meisje van haar stand waren weggelegd zo goed mogelijk te benutten. Zin in een huwelijk had ze niet. Daar had ze thuis genoeg ellende van gezien. Ze werd gezelschapsdame bij een rijke oudere mevrouw. Maar toen haar moeder als gevolg van een ernstige ziekte bedlegerig werd, mocht ze onmiddellijk thuis komen om de verzorging op zich te nemen. Dat deed ze plichtsgetrouw, tot het oude mensje in 1782 stierf, na het uiten van de lijdzame woorden: 'Een beetje geduld en dan is alles voorbij.'

In datzelfde jaar trouwde Mary's jongere zuster Eliza. Tien maanden later bracht ze een dochter ter wereld. Maar na de geboorte kreeg Eliza een zware inzinking en was ze niet meer in staat om het huishouden te doen. Het echtpaar vroeg Mary om bij te springen. Toen Mary arriveerde, trof ze een zuster aan in overspannen toestand, die jammerde dat ze slecht door haar man werd behandeld.

Eliza gaf aan dat ze weg wilde. Mary peinsde er niet over om de jonggehuwden weer tot elkaar te brengen. Eliza en zij namen de postkoets naar Hackney, een dorp vlak bij Londen, waar ze onder een valse naam een kamer betrokken in een logement. Het pasgeboren kind bleef achter bij de voedster.

Impulsief en zelfverzekerd trotseerde Mary Wollstonecraft de heersende morele code.

De rest van haar leven bleef ze dat bij voortduring doen. Toen ze enkele jaren later gouvernante werd bij een adellijke familie in Ierland, werd ze al snel ontslagen omdat ze zich niet voegde naar haar dienende rol. Als negenentwintigjarige

raakte ze verkikkerd op de kunstschilder Fuseli. Die was al verloofd toen ze elkaar leerden kennen; hij trouwde met Sophia, een eenvoudig meisje dat als schildersmodel had gewerkt en intellectueel geen partij voor hem was. Mary meende dat ze wel bij de twee kon gaan inwonen, als 'geestelijke partner' van Fuseli. Maar de schone Sophia dacht daar toch net even anders over en het plan ging natuurlijk niet door. Eind 1792, in de roerige, gewelddadige nadagen van de Franse Revolutie trok Mary in haar eentje naar Frankrijk. Daar kreeg ze een affaire met een Amerikaanse legerkapitein, Gilbert Imlay. Ze raakte zwanger. Trouwen deden ze niet, want daar had Mary geen trek in, zelfs niet toen er een kind kwam. Imlay werd haar ontrouw en ging samenwonen met een charmante actrice. Toen Mary, alweer, meende dat ze wel bij het paar kon intrekken, zette Imlays nieuwe liefde de hakken in het zand. En in 1791 maakte ze, enkel vergezeld door haar dienstmeisje en haar kind, die ze soms ook nog wekenlang achterliet, een lange reis naar Scandinavië, iets wat indertijd zelfs mannen vrijwel nooit deden.

Ten slotte kreeg ze een relatie met de filosoof en schrijver William Godwin, op volstrekt gelijkwaardige basis. Allebei hadden ze principiële bezwaren tegen het huwelijk en ze woonden aanvankelijk ongehuwd samen, als een De Beauvoir en Sartre van de achttiende eeuw: twee intellectuele kopstukken, ieder met hun eigen werk en hun eigen leven. Pas toen Mary weer zwanger raakte, trouwden ze, met tegenzin, omdat Mary inmiddels wel beseftte dat ze als dubbel ongehuwde moeder al helemaal door de samenleving zou worden uitgespuugd.

Deze vurige dragonder, die zich op eigen kracht aan haar

onderdrukkende jeugd wist te ontworstelen, die nergens bang voor was en de zedelijke grenzen van de wereld aan haar laars lapte, schreef in 1792 *A Vindication of the Rights of Woman*.

Ze deed het geheel in stijl, stormachtig en onverschrokken, in amper zes weken tijd.

A Vindication of the Rights of Woman

Eerder al, in 1790, had Wollstonecraft *A Vindication of the Rights of Man* gepubliceerd, een polemieek met Burkes *Reflections on the Revolution in France*, die nog verscheen vóór de *Rights of Man* van Thomas Paine. Ze kende Paine trouwens persoonlijk en ging vertrouwelijk met hem om. Mogelijk heeft ze in gesprekken met hem het idee voor haar boek over vrouwenrechten opgedaan. Paine droeg de zaak van de vrouw een warm hart toe, dat had hij als hoofdredacteur van de *Pennsylvania Journal* al in de jaren 1770 laten zien. Het onderwerp speelde. Paine was bevriend met Condorcet, die het in verschillende recente publicaties had opgenomen voor de vrouwenemancipatie. De directe aanleiding tot haar boek was echter het rapport over het openbaar onderwijs dat Talleyrand in 1791 indiende bij de Franse Assemblée. Talleyrand had zich er in zijn rapport weliswaar over verbaasd dat vrouwen geen politieke rechten hadden, maar zijn rapport bevatte geen ideeën voor verandering en hij zei er niets over beter onderwijs voor vrouwen.

Wie *A Vindication* leest, begrijpt hoezeer de stem van de vrouw zelf nodig was om het debat naar een ander plan te tillen. Wollstonecraft polemiseert stevig met de heersende opvattingen over de verhoudingen tussen de seksen. Die

opvattingen werden, zo zegt ze, doorgaans door mannen gevormd, en die gebruikten hun rede om bestaande vooroordelen te rechtvaardigen. Ze haalt met name fel uit naar de grote Rousseau, wiens vrouwbeeld volgens haar bol stond van de vooroordelen. En ook naar adellijke bewonderaars als Madame de Staël en Madame de Genlis, die met zijn opvattingen dweepten omdat ze zich in de luren lieten leggen door zijn fantastische, poëtische stijl.

Rousseau probeerde vrouwen klein te houden, vond Wollstonecraft. Hij wilde dat ze afhankelijke kinderen bleven. Rousseau beweerde wel dat hij terugging naar de natuur, maar in feite keek hij naar meisjes en vrouwen zoals die door de cultuur waren gevormd. Hij sprak zichzelf strijk en zet tegen, zegt Wollstonecraft. Zo meende hij bijvoorbeeld dat meisjes naar hartenlust moesten kunnen ravotten, terwijl hij tegelijk volhield dat ze altijd maar met poppen willen spelen. Ook Rousseaus idee dat vrouwen van nature minder aanleg hebben om abstract te denken, kwam voort uit een vooroordeel. Het onvermogen op dat vlak was volgens Wollstonecraft uitsluitend te wijten aan gebrek aan onderwijs.

Hoe komt het toch, vraagt ze zich af, dat Rousseau zulke geëxalteerde vrouwelijke personages in het leven roept en intussen voortdurend zijn best doet om de vrouw omlaag te halen? Vast, schampert ze sarcastisch, doordat hij zijn gevoelens voor 'die stommeling Thérèse' voor zichzelf probeerde goed te praten. 'Hij was niet in staat haar tot het gewone niveau van haar sekse te verheffen en probeerde dus alle andere vrouwen te verlagen tot dat van haar.'

De passage is kenmerkend voor het geschrift. De opgekropte woede spat van de bladzijden, wat de strakheid van de

argumentatie niet altijd ten goede komt, maar zeer bijdraagt aan de levendigheid. Luister eens hoe fraai Wollstonecraft de illusies van het schone geslacht onderuithaalt: 'Opgesloten in kooien als onze gevederde vrienden rest hun slechts hun veren glad te strijken en pseudomajesteitelijk van de ene stok op de andere te stappen.' En hoor haar eens fulmineren tegen de overbodige galanterieën van de man: 'Ik vind al die ceremoniën zo bespottelijk dat ik mijn lachspieren nauwelijks in bedwang kan houden als ik zie hoe een man opspringt om met graagte en nauwgezette zorg een zakdoek op te rapen of een deur te openen, terwijl de *dame* in kwestie dat ook zelf had kunnen doen als ze twee stappen had gezet.'

Thérèse Levasseur, de onontwikkelde vrouw met wie Rousseau jarenlang samenwoonde en uiteindelijk trouwde, werd door het vrouwelijk intellect indertijd vaker betrokken in de discussie over de filosoof. Rousseau was nu eenmaal een echte ster, en net als over de sterren uit onze eigen tijd werd er door iedereen over hem geroddeld. Madame de Staël was een van de eersten die Levasseur de dampen aandeed. Zij gaf haar de schuld van alles wat er in Rousseaus leven mis was gegaan. Levasseur had met haar trouweloosheid zijn achterdocht aangewakkerd, zij had hem ertoe gebracht om zijn kinderen af te staan, zij had hem tot zelfmoord gedreven (het gerucht ging dat Rousseau zelf een einde aan zijn leven had gemaakt). Belle van Zuylen nam het juist weer dapper voor haar op, in een pamflet getiteld 'Aanklacht en verdediging van Thérèse Levasseur', waarin ze de geplaagde huisvrouwster in de ik-vorm liet optreden.

In *A Vindication* treffen we in wezen alle argumenten aan die door de strijdbare leeuwinnen uit later tijden naar voren

zijn gebracht. Wollstonecraft mag daarom met recht de oer-moeder van het feminisme worden genoemd. Wel is Wollstonecrafts argumentatie ingebed in een algemeen pleidooi voor vooruitgang in kennis en moraal met typisch eind-achtttiende-eeuwse trekken. Daarbij valt ook de religieuze inspiratie op. Wollstonecraft laat zien dat ze beïnvloed was door haar omgang met dissenters als Richard Price, uit wier gedachtengoed bijvoorbeeld ook de vooruitgangsdenker Condorcet putte. De mens is onvolmaakt geschapen, schrijft ze, en heeft dus de taak om zich door middel van de rede in cognitief en zedelijk opzicht te ontwikkelen. Man en vrouw zijn beiden gelijkelijk met rede begiftigd, en kunnen dus evenveel bereiken. Nu worden vrouwen van jongs af aan onderdrukt, en blijven ze als gevolg daarvan hun leven lang domme, zwakke, hypocriete wezens. Maar wanneer ze de mogelijkheid krijgen om zich te ontplooien, zullen ze vrije, sterke, redelijke mensen worden. En de samenleving als geheel zal daarvan profiteren. Want die wordt net zozeer verziekt door de tirannie van de mannen als door die van de hogere standen.

Rousseau en Sade huldigden een statische visie op de vrouw, die haar vastketende aan het noodlot van een onveranderlijke natuur. Maar Wollstonecraft koos voor een opvatting die het de vrouw mogelijk maakte om zich uit die natuur los te maken.

Vrouwen moesten volgens Wollstonecraft in alle opzichten dezelfde kansen krijgen als mannen. Ze moesten beroepen kunnen uitoefenen, medicus of vroedvrouw kunnen worden. Ze moesten bedrijven kunnen vestigen en zich kunnen verdiepen in politieke kwesties. Ze vond ook dat vrouwen vertegenwoordigd hoorden te zijn in de politiek, zodat